

dergipark.org.tr/tr/pub/alinterisosbil

Sosyal Bilimler Dergisi

Journal of Social Sciences

| e-ISSN 2602-229X |

<https://prensip.gen.tr>

ARAŞTIRMA MAKALESİ

RESEARCH ARTICLE

Memlûklerde Levirat Evlilikler Levirate Marriages in the Mameluks

Kader ALTIN* • Elif KÖMÜRÇÜ

Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, Erzincan, Türkiye.

Geliş Tarihi/Received Date: 12.08.2022

Kabul Tarihi/Accepted Date: 02.12.2022

ÖZ

En geniş anlamıyla “levirat” kavramı, kocası ölen kadının, kocasının geride kalan erkek yakınlarından biri ile evlenmesi geleneğine verilen isimdir. Leviratı besleyen kültürel bağlamı biçimlendiren pek çok bileşen bulunmaktadır ama en önemlisi kadınların konumlandırıldığı ikincil alandır. Bu alan içerisinde kadın erkeğe ait bir mülk olarak kabul edilmiştir. Kadın tarafından seçilen ev, kocanın evidir. Ancak o evde meşru bir konum kazanmanın yolu da aktif gelin rolünü sürdürmekten geçmektedir. Bu meşru sürekliliğin anahtarı levirattır. Dul kadınlar erkeğin ailesinin velayetinin geleneksel kültürde meşru kabul edilmesinden dolayı sözlü hukuk kapsamında da bir hak arama sürecini başlatmadıkları için levirata giden süreci durdurmak daha da güç hale gelmiştir. Levirat evlilikler, Türk devletlerinin bir politikası olup akrabalık tesis etmek suretiyle bölgede hâkim/güç konumuna gelmelerini sağlamıştır. Çünkü daha önceki Türk devletlerinde de evlenilecek kadın siyasi bir çıkara hizmet etmek amacıyla seçilmiştir. Esinin vefatıyla devlet düzeninin bozulmasının önüne geçilip, kadının kendi ailesinin yanına dönmesine izin verilmeyip hanedan içinden yeniden evlendirilerek devlet düzeninin devam etmesi sağlanmıştır. Bu çalışmada geleneksel toplumlarda uygulama alanı bulan evlilik biçimlerinden biri olan levirat uygulamasının Memlûk Devletindeki yönetici zümrenin gerçekleştirdiği dokuz levirat evlilik üzerinde durarak, daha önce Türk siyasi hayatında gerçekleştirilen levirat evliliklerden farklı olarak, evliliklerin siyasi bir sıhriyet bağı kurmak üzerine yapılmadığını ortaya koyarak, bu evliliklere yönelik değerlendirmeler yapılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Aile, Evlilik, Levirat, Memlûk, Tarih.

ABSTRACT

The concept of “levirate” is the name given to the tradition of a woman whose husband dies, marrying one of her husband’s remaining male relatives in its broadest sense. There are many components shaping the cultural context that feeds the *levirate*, but the most important is the secondary sphere in which women are positioned. Women are considered as property of men within this sphere. The house chosen by the wife is the house of the husband. However, the way to gain a legitimate position in that house is to maintain the role of an active bride. The key to this legitimate continuity is the *levirate*. Since widowed women do not initiate a legal claim process under oral law, it has become even more difficult to stop the process leading to the *levirate* because the custody of the man’s family is accepted as legitimate in traditional culture. Levirate marriages constitute a policy of the Turkic States, and they have enabled them to become a dominant/power in the region by establishing kinships. Because, the woman to be married was chosen to serve a political interest in previous Turkic States. The deterioration of the state order was prevented after the death of a husband, the woman was not allowed to return to her own family, and the state order was maintained by remarrying from within the dynasty. The present study, the practice of *levirate*, which is one of the forms of marriage that finds application in traditional societies, focused on the nine levirate marriages of the ruling class in the Mameluke State, revealed that, unlike the levirate marriages in Turkish political life before, the marriages were not made on the basis of establishing a political bond.

Keywords: Family, History, Levirat, Mameluke, Marriage.

Please cite this paper as follows/Atf için:

Altın, K., & Kömürçü, E. (2022). Memlûklerde levirat evlilikler. *Alinteri Sosyal Bilimler Dergisi*, 6(2), 161-169. <https://doi.org/10.30913/alinterisosbil.1159658>

GİRİŞ

Bir toplumu siyasi, tarihi, sosyal ve ekonomik açılardan anlayabilmek için insanlık tarihi kadar eski olan aile kurumuna bakmak gerekir. Toplumun en küçük birimi olan aile Türk milletinin kültürünün kuşaktan kuşağa aktarılmasındaki en önemli sosyal birliktir. Eski Türk toplumunda ilk sosyal birlik olan ailenin çekirdeğini baba, oğul ve torunlar oluşturmaktadır. Evlilik yapan kızlar ve onların çocukları aileden sayılmazdı. Türklerde aile kurumu evlilik ile oluşturulmakta olup “evlenme-yuva kurma” Türk devletlerinin temeli idi (Ögel, 1979; Güler, 1992; Kafesoğlu, 1993; İlgen, 2005). Aile yapısı erkeğin veya kadının birden fazla eşle evliliği (poligami); çok kadınla evlilik (poliandri), çok erkekle evlilik (polijini) olarak sınıflandırılmaktadır (Donuk, 1988; Dursun, 2011). İslamiyet’ten önce Türklerde aile yapısı incelendiğinde evlilik tipi olan leviratus karşımıza çıkmaktadır (Yakut, 2002). Levirat; oğullarının babalarının vefatı ile dul kalan üvey anneleriyle, erkek kardeşlerin ağabeylerinin vefatı ile yeğenleriyle ve yeğenlerin ise amcalarının vefatı üzerine dul kalan yengeleriyle evlenmeleridir (Ergül, 2002; Avcı, 2014).

Levirat evlilikler tarih boyunca Yahudiler ve İslamiyet öncesi Araplar başta olmak üzere pek çok millette görülmektedir (Aydın, 1989; Yüksel, 2010). İslamiyet’ten önce Türk aile yapısında Hunlarla başlayan bu evlilik Göktürklerde de görülmektedir. Hun devletinde hukuki bir görev olarak kabul edilen bu evlilikler Göktürk Devletinde de aynı amaçlar doğrultusunda yapılmıştır (Gökalp, 1976; Grousset, 1980; Taşağıl, 1995; Yakut, 2002; Mandaloğlu, 2013). Türkler İslamiyet’e girdikten sonra Kur’an-ı Kerim’in emriyle bu geleneğe son vermişlerdir. Ancak aile mülkünün parçalanmasına engel olmak ve çocukların sahipsiz kalmamasının önüne geçilmek amacıyla bu geleneğin devam ettiği görülmektedir (Öğüt, 2002).

Levirat evliliklerin dini, ekonomik ve sosyal pek çok nedenleri bulunmaktadır. Gök Tanrı inancı egemenlik yetkisinin verildiği inanılan eski Türklerde tahta çıkma hakkı hükümdara ait olduğu kadar Hatun’u da kapsamaktaydı. Bu inanç ile kadının kocasının vefatının ardından başka bir erkeğin korunması altına girmeye ihtiyaç duymayacağı düşünülmektedir. Ancak ölümden sonra insanların ruhlarının hala yaşamaya devam ettiği ve bir şekilde karı-koca ilişkisinin yeniden birleşmesine kadar ki süre içerisinde hatun aileden başka bir erkekle evlenerek hükümdarlık yetkisini kullanmaya devam etmiştir (Kurtoğlu, 2021). Diğer bir neden ise kadının kocasının ölümü ile evlatlarının sahipsiz kalması ve yoksulluk içerisinde yaşamamalarının önüne geçmektir. Ayrıca kadının kocasından kendisine düşen miras payını alarak evden ayrılması ailenin ekonomisini zayıflatacağı gerekçesi ile bu durumun önüne geçmekti (Kafesoğlu, 1993; Koca, 2002; Cin & Akyılmaz, 2011; Altın & Kömürcü, 2021; Üçok vd., 2021). Levirat evliliklerde “ailenin bölünmezliği” anlayışı esastır ve dul kalan kadının aile içerisindeki konumunu ve yükümlülüklerini kaybetmeden korunmak istenmektedir. Ayrıca çocukların başka boydan bir erkekle büyümelerinin istenmesidir. Böylece yalnızca dul kalan kadın değil çocuklar da korunmuştur (Cin & Akgündüz, 1985; Arsal, 2002; Aydın, 2012). Öte yandan evlilik nedeniyle aralarında anlaşma yapılan iki farklı kavim ya da toplulukların kocasının ölümüyle kadının aileden ayrılması sonucu ikili ilişkilerin bozulmasını engellemekti (Kurtoğlu, 2021). Esas itibari ile levirat evliliğin kadın için bir zorunluluk olduğu görülmektedir. Özellikle dul kalan kadın genç yaşta ise ondan daha fazla çocuk sahibi olabilmek ve bu amaçla soyun devamlılığını sağlamak istenmiştir. Genel anlamda levirat

evlilikler dul kalan kadının rızası gözetilmeyerek görev olarak kabul edilmiştir. Bununla beraber bazı toplumluluklarda kadının rızası gözetilmiş olup buna saygı duyulmuştur (İnan, 1987; Avcıoğlu, 2006).

Memlûklü döneminin kadınlarından bahsederken siyasi hayattaki kadın ile sosyal hayattaki kadını ayırmak gerekir. Memlûklü devletinin siyasi hayatının en önemli kadın aktörü hiç şüphesiz Şecerüddür'dür. Memlûklü Devletinin kuruluş aşamasında 80 günlük sultanlığı olan tarihteki istisna kadınlardan biridir. Devletin kuruluş aşamasında bir kadının sultanlık yapması son derece önemlidir (el-Makrîzî, 1997; İbn Kesir, 1999; Tomar, 2006; Kortantamer, 2011; Atmaca, 2021). Memlûklü sarayındaki kadınlar genel olarak siyasi hâkimiyetlerini eşleri ve oğulları üzerinden yürütmüşlerdir.

Memlûklü sultanlarının eşleri ya da hanedanın diğer kadınları eşlerinin vefatından sonra yeniden evlilikler yapmışlardır. Hatta ikinci evliliklerini görkemli törenlerle gerçekleştiren valide sultanlar vardır. Memlûk Devleti, Türk-İslam Devleti olup, Türk kültürünün bazı özelliklerini barındırsa da Arap kültüründen etkilendiklerini görebiliyoruz (Yiğit, 2016a; Atmaca, 2021). Memlûk Sultanları sadece hür kadınlarla değil, cariyelerle de evlenmişlerdir ve bu cariyeler haremde en üst düzey kadını olma imkânını elde edebilmiştir. Bunun en çarpıcı örneği İttifak el-Avvade'dir.

Memlûk sultanlarının büyük çoğunluğu birden fazla evlilik yapmıştır. Bunlardan Memlûk Sultanı Kalavun'un¹ bilinen iki evliliği vardır. İlk evliliğini Kasım 1265 yılında ismi kaynaklarda zikredilmeyen Hatun ile yapmıştır. Kalavun'un bu evlilikten çok sevdiği ve kendinden sonra velayet olarak gördüğü es-Salih İsmail dünyaya gelmiştir. 26 Aralık 1284 yılında vefat eden bu Hatun adına Kalavun türbe yaptırmıştır. Daha sonra bu türbe ve çevresi bimaristan ve medreseyi içine alarak külliye haline gelmiştir. Kalavun daha sonra ikinci evliliğini 1 Ocak 1281 yılında yapılan nikâhla Söktay/Sögeday'ın kızı Aşlun Hatun ile yapmıştır (el-Makrîzî, 1997; Yiğit, 2016b). Aynı yıl Kalavun'un oğulları el-Eşref Halil ve es-Salih Ali'nin de nikâhları kıyılmıştır. Es-Salih ile evlenen Mengübek Hatun Nogay Aga'nın kızıdır. El-Eşref Halil ise Nogay'ın diğer kızı Ertekin Hatun ile evlenmiştir. Ertekin Hatun, Sultan el-Eşref Halil'in katli ile 1293 yılında öldürülünce onun kardeşi en-Nâsır Muhammed ile evlendirilmiştir (el-Makrîzî, 1997; ez-Zâhirî, 1997; Sağlam, 2021). Böylece Memlûklerde ilk levirat evlilik bu dönemde yapılmıştır. Ertekin Hatun ile en-Nâsır Muhammed arasında gerçekleşen bu izdivaçta 1303/1304 yılında Ali adında oğlu dünyaya gelmiştir (el-Makrîzî, 1997; Yiğit, 2016b). Ayrıca dönemin kaynaklarında Sultan en-Nâsır Muhammed'in haremde 1200 cariye olduğu kayıtlıdır (Yiğit, 2014).² Daha sonra en-Nâsır Muhammed Ertekin Hatun'dan 1317-1318 yılında boşanarak onu maaşa bağlamıştı. Hatunun Kahire'de Hare Züveyle'de yaşadığı ev için her yıl en az 5000 dirhem para ödenmekte idi. Daha sonra Ertekin hatun 21 Ocak 1324 senesinde Kahire'de ölmüştü (el-Makrîzî, 1997; Yiğit, 2014).

¹ Kalavun'un toplamda yedi çocuğu olup vefat ettiğinde beş çocuğu hayattadır. Es-Salih Ali ile kızı Gaziye Hatun babaları sağ iken vefat etmişlerdir. Kalavun'un geride el-Eşref Halil, Ahmed, en-Nâsır Muhammed adlı üç oğlu ile Altutmuş Hatun, Daru Anber Hatun adlı iki kız bırakmıştır (Sağlam, 2021).

² Gözdele içinde en meşhuru Sultan en-Nâsır Muhammed'in gözdesi Hadaka Dâde idi. Sultanın gözünde muteber yeri olan bu gözde, haremde nüfuz sahibi idi. Kaynaklarda belirtildiğine göre es-Sitt Hadaka kadar kimse Dâr-ı Nâsıra hâkim olmamıştı ifadesi kullanılmaktadır.

Memlük sarayında Sultanlar, emirler ve servet sahibi insanlar devlet meclislerindeki şarkıcı cariyelere vurulmuş ve onlara sahip olmak için uğraşmışlardır. Şarkıcı İttifak el-Avadenin dört sultan ile evlenmesi şüphesiz döneme damgasını vurmuştur. Memlüklerde ikinci levirat evliliği cariyeye İttifak el-Avade'nin, Seyfüddin Ebubekir'in (1341-1341) vefatıyla kardeşi Salih İsmail'i (1342-1345) ile gerçekleşmiştir. Salih İmameddin Ebu İsmail'in 4 Ağustos 1345 yılındaki vefatının ardından dul kalan İttifak el-Avade onun kardeşi Kamil Seyfeddin I. Şaban (1345-1346) ile yaptığı evlilik üçüncü levirat evliliğidir. Kamil Seyfeddin Şaban'ın 1346 yılında öldürülmesinin ardından tekrar dul kalan cariyeye İttifak yeni sultan Muzaffer Setfeddin I. Hacci ile hazinedar Şehabeddin Ahmet b. Yahya el-Cevceri'nin kıydığı nikâhla dördüncü levirat evlilik gerçekleşmiştir.

Sultan Nasırın yerine oğlu Seyfüddin Ebubekir'i veliaht tayin ettiği bilinmektedir. Seyfüddin Ebubekir'in bilinen ilk cariyesi İttifak el-Avvade'dir. İttifak'ın zekâsı ve kariyerindeki başarısı o günün şartlarına göre son derece önemli bir rol oynamaktadır. Cariyeler güzellikleriyle, doğurganlıklarıyla ya da güzel sesleriyle dikkat çekerek sultanlara eş olarak seçilirlerdir (Kanat, 2007). İttifak el-Avvade'nin siyahi oluşu ve bahsedilen bu kriterlerin hiçbirine sahip olmadığı halde Sultanın eşi olup etkin bir siyaset izlemesi son derece şaşırtıcıdır (el-Makrîzî, 1997; Rapoport, 2007; Atmaca, 2021; İkinci & Yavuz, 2021). Biblis Dâminetül Meganisi'nden³ yaklaşık 400 dirhemle satın alınarak Kahire'ye getirilen bu cariyeye Üstad Udi Abd Ali'den ud çalmayı öğrenerek Mısır'da şöhret sahibi olarak saraya girebilmeyi başarmıştır (Rapoport, 2007; Yiğit, 2015a).

Seyfüddin Ebubekir'in vefatının ardından yerine kardeşi Salih İsmail geçmiştir. Beyaz tenli cariyelerin yanı sıra siyah tenli Cariyelere ilgisi olduğu bilinen sultan kardeşinden dul kalan İttifak ile evlenmiştir. Genellikle tahta gelen sultanlar bir önceki sultanın cariyelerini emirler arasında paylaşmışlar böylece onları haremlerine almadıkları görülmektedir. Fakat İttifak El-Avvade bu genelin istisnası olarak Sultan, İttifak El-Avvade'yi haremine almıştır (İbni Tağrıberdî, 2013; Yiğit, 2015a). Es-Salih İsmail'in gözdesi haline gelen İttifak için hiçbir masraftan kaçınmayan sultan cariyeye için pek çok hediye göndermiştir. es-Salih İsmail'in İttifak ile olan evliliğinden bir oğlu dünyaya gelmiştir (el-Makrîzî, 1997).

Salih İsmail'in vefatının ardından yerine tahta kardeşi Melik Kamil I. Şaban (1345-1346) geçmişti. O da meşhur cariyeye İttifak el-Avvade ile levirat evlilik yapmıştır. Sultan onun için sarayında uzunluğu 42 ve 6 zira⁴ eninde 95.000 dinar harcanan özel oda yaptırdığı, altın ve mücevherler ile süslettiği bilinmektedir. Böylece İttifak el-Avvade artık sarayın önemli bir cariyesi olup siyasi hayatta da Sultanları etkileyen bir cariyeye olmuştu (el-Makrîzî, 1997; Yiğit, 2014). Ayrıca el-Kamil Şaban'ın İttifak ile olan evliliğinden Şahinşah adlı erkek çocuğu dünyaya gelmiş ancak 7 gün hayatta kalabilmiştir (el-Makrîzî, 1997).

Melik Kamil I. Şaban'dan sonra tahta çıkan Muzaffer Seyfeddin I. Hacci (1346-1347) kardeşi Şaban'ın toplam 500 cariyesini emirler arasında bölüştürmüştür (İbni

³ Dâminetü'l-meğâniler; güzel ses, hüsnü eda ve güzellikleriyle öne çıkan küçük yaşta cariyeleri seçerek satın alarak onları eğitirdi. Cariyeler, ses eğitiminin yanı sıra ud, tanbur, çenk, mizmar, santur, çenk gibi müzik aletleri çalma konusunda da iyi bir eğitim aldılar (Yiğit, 2014).

⁴ Mutçalı (1995).

Tağrıberdî, 2013). Ancak daha sonra bazı cariyeler geri alınmıştır. Bunlar arasında İttifak'ta bulunmakta idi. Sultan, hazinedar Yahya el-Cevari'nin kıydığı nikâhla İttifak ile evlenmiştir (el-Makrîzî, 1997; Zengin, 2014). Sultan I. Hacci, İttifak'ı saraya geri çağırmak ile kalmamış 4 yüzük, altın- inci hediye ederek cariyenin altına 60 kat atlas sermiştir. Böylece Sultan, İttifak el-Avvade'ye olan ilgisini ve düşkünlüğünü göstermiştir. Bu özel ilgi ve hediyelere karşılık İttifak hocası Abd Ali'yi saraya davet ederek sultana şarkı söylemiştir. Sultan I. Hacci bununla kalmayarak cariyenin hocasını yüksek maaş ile saray muallimliğine getirmiştir (Zengin, 2018). Ancak Sultanın yaptığı harcamaların hazineye zarar vermesi ve eğlenceye düşkünlüğü saraydaki emirleri rahatsız etmiş ve saraya alınan cariyelerle birlikte İttifak'ın saraydan çıkmalarını istemiştir (Holt, 1999; Ekinci & Yavuz, 2021). Hacci, kendisini uyaran ümeraya karşı tehditle cevap verince isyan eden ümera tarafından 16 Aralık 1347 senesinde yakalayıp öldürdüler. Böylece Hacci 1 yıl 3 ay 12 gün tahtta kalabilmiştir (Yiğit, 2014; Makdisi, 2019).

Böylece siyasi bir cariye olan İttifak dört sultanla da evlenerek sarayda baskın ve istikrarlı kimliği ile adından söz ettirmiştir. Diğer cariyelere göre pek güzel olmayan İttifak, güzel sesi, belagat yeteneği ve ud çalmasından kaynaklı Sultanları etkisi altına alarak nikâhlı eş statüsüne geldiği muhtemeldir. Bazı kaynaklarda böylesi bir durumun mümkün olmasının zor olduğu ancak büyü ile gerçekleştirilebileceğinden bahsedilmiştir. Çünkü İttifak el-Avvade'nin yaşadığı dönemde Memluk sarayında daha iyi ud çalan ve güzel olan cariyeler bulunmakta idi (el-Makrîzî, 1997; İbni Tağrıberdî, 2013; Ekinci & Yavuz, 2021). İttifak daha sonraki yaşantısında vezir Muvaffaküddin Habbetullah b. Es-Said İbrahim ile evlenmiştir (Yiğit, 2014).

Bir diğer levirat evlilik ise es-Salih İsmail'in ölümü ile tahta çıkan kardeşi el-Kamil Şaban (19 Eylül 1346) ağabeyinden dul kalan dört eşi ile de evlendiği görülmektedir (el-Makrîzî, 1997). Es-Salih İsmail dört evlilik yapmıştır. Bunlardan ilki Emir Ahmed b. Bektemür es-Saki'nin kızı (teyzesinin kızı) ile 1342 senesinde gerçekleştirdiği evliliğidir. es-Salih İsmail'in diğer evliliği Şam naibi emir Tokuztemür el-Hamavi'nin kızıdır. es-Salih İsmail, el-Hamavi'nin kızı için emir Meliktemür el-Hicazi'yi 1343'te elçi olarak göndermiştir (el-Makrîzî, 1997). Bu evlilikte nikâhtan önce dirhem nukre (7/10 gümüş ve 3/10 bakır) mehir belirlenmiştir. Evlilik 26 Mart 1345'te hatunun Dımaşk'tan Kahire'ye gelmesi ile gerçekleşmiştir (Yiğit, 2015b). Es-Salih İsmail üçüncü evliliğini emir Bektemür es-Saki'nin kızı ile yapmıştır. Sultan son evliliğini ise şarkıcı siyahi cariye olan İttifak ile gerçekleştirmiştir. Es-Salih İsmail'in gözdesi olan bu cariyeden bir çocukları olmuştur. Es-Salih İsmail'in 4 Ağustos 1345'teki ölümünün ardından kardeşi el-Kamil Şaban ondan dul kalan bu dört hatun ile nikâhlanarak dört levirat evlilik gerçekleştirmiştir (el-Makrîzî, 1997; İbni Tağrıberdî, 2013; Yiğit, 2016b).

Sultan Barsbay (1422-1438) Osmanlı hanedanından Orhan Çelebi'nin kızı Fatıma (ö.1455) ile 1436-1438 yılları arasında evlendiği bilinmektedir. Sultan Barsbay'ın ölümü ile dul kalan Hond⁵ Fatma Hatun 1438 yılında Sultan Çakmak (1438-1453) ile izdivaç yapmıştır. Kaynaklarda *Rum meliki Orhan Bey b. Mehmet b. Güreşçi b. Osman'ın kızı Hond et-Türkmaniye, Şehzade bnt ibn Osman* olarak adı geçen Fatma Hatun eşi Barsbay'ın 1438 yılında yakalandığı veba salgınından vefat etmesi üzerine onun selefi

⁵ Yiğit, 2008.

ez-Zahir⁶ Sultan Çakmak ile nikâhlanmıştır. Sultan Çakmak, Barsbay'dan dul kalan bu Hatun yaklaşık 100.000 dinar değerindeki çeyiz ile evlenmiştir (Yiğit, 2015b). Bu evlilikten 1445/50 yılında Ahmet adında oğlu olmuştur. Ancak çocuk yedi yaşında iken vefat etmiştir (Yiğit, 2016b).

Memlüklü dönemi kadınları inşa ettirdikleri dini, sosyal ve kültürel mekânlarla sosyal hizmetler alanında büyük katkılar sunmuşlardır. Ancak medrese, ribat gibi eğitim kurumları yaptıran hanımların büyük çoğunluğu sultan, emir veya ulema gibi üst düzey ailelere mensup kadınlardır. Özellikle dul kadınların hem eğitim alıp hem yaşamını sürdürebileceği bu ribatlar dönemde önemli bir ihtiyacı gidermiştir.

Bunlar; Hatice bt. Emir Hac es-Salihi (.../878), Zeynep bt. el-Ala Ali b.El-Bedr Muhamme el-Hanefi (.../...), Fatma bt. Nasıruddin Muhammed b. Eş- Şihab Ahmed (.../...), Fatma bt. El-Cemal Yusuf (.../855), dul kadınlar için yaptırılan ribat ve zaviyelerdir (Yiğit, 2016a).

SONUÇ

Toplumsal bir varlık olan insan, aile kurumu ve akrabalık rollerinin biçimlenerek varlığını koruması için bazı kurallara ihtiyaç duymuştur. Modern dünya da bu kurallar yazılı hukuk kuralları iken geleneksel toplumlarda sözlü hukuk kurallarıdır. Geleneksel toplumlarda uygulama alanı bulan evlilik biçimlerinden biri olan “levirat” uygulamasının Memlük devletindeki örnekleri üzerinden anlatılmıştır.

Sultan el-Eşref Halil'in vefatı üzerine dul kalan eşi Ertekin Hatun'un eşinin kardeşi en-Nasır Muhammed ile evliliği, siyahi bir şarkıcı olan cariyeye İttifak el-Avade'nin, Seyfüddin Ebubekir'in (1341-1341) vefatıyla kardeşi Salih İsmail (1342-1345) ile evlilik gerçekleşmiştir. Cariye İttifak el-Avade, Salih İmameddin Ebu İsmail'in 4 Ağustos 1345 yılındaki vefatının üzerine yeniden dul kalır. Eşinin kardeşi Kamil Seyfeddin I. Şaban (1345-1346) ile yaptığı evlilik ve Kamil Seyfeddin Şaban'ın 1346 yılında öldürülmesinin ardından tekrar dul kalan cariyeye İttifak'ın yeni sultan Muzaffer Setfeddin I. Hacci ile yaptığı nikâh ile dördüncü levirat evlilik gerçekleşmiştir.

Cariye İttifak el-Avadenin dört kardeşe evliliği gibi el-Kâmil Şaban da (19 Eylül 1346) ağabeyinden dul kalan dört eşi ile de evlenmesi son derece dikkat çekicidir. Es-Salih İsmail dört evlilik yapmıştır. İlk evliliği Emir Ahmed b. Bektemür es-Saki'nin kızı (teyzesinin kızı), Şam naibi emir Tokuztemür el-Hamavi'nin kızı, emir Bektemür es-Saki'nin kızı ve son evliliğini ise şarkıcı siyahi cariyeye olan İttifak ile gerçekleştirmiştir. Es-Salih İsmail'in 4 Ağustos 1345'teki ölümünün ardından kardeşi el-Kâmil Şaban ondan dul kalan bu dört hatun ile nikâhlanarak levirat evlilik gerçekleştirmiştir. Yine Sultan Baybars'ın dul kalan eşi Fatıma hatunun Sultan Çakmak ile evliliği Memlük Devletindeki yönetici kesimde gerçekleşen levirat evliliğidir.

Türk siyasi tarihinde bu şekilde gerçekleşen pek çok siyasi evlilik vardır. Bu yolla sultanlar, melikeler, atabeyler evlilikler yapmışlardır. Evliliklerdeki temel amaç devletin otoritesini sağlamlaştırmak, beyliklerin biatını almak, isyanları önlemek ve hanedanlar arasındaki ilişkilerde etkin rol oynamaktır. Bu dönemde dul kadınların evlilik yapabilmelerinin tek yolunun levirat olduğu düşünüldüğünde bu sınırlayıcı geleneksel

⁶ Yiğit, 2016a.

örtü içinde kadınların levirat geleneğini daha kolay kabul etmişlerdir. Levirat evliliklerle kadının korunmasının yanı sıra iki ailenin akrabalık ilişkilerinin sürdürülmek istenmesi de yatar. Fakat Memlükler de yapılan evliliklere baktığımızda başa geçen sultan kendi sultanlığından önceki sultanın haremını dağıtıp kendilerine yeni harem kurmuşlardır. Levirat evliliklerinde de güçlü bir devletin siyasi koruyuculuğuna ulaşmak ya da beyliklerin biatını almak, bölgede isyanları önlemek gibi bir amaçlarının olmadığı da görülüyor. Evlilikler genelde hanedan içinden ve cariyelerle yapılmıştır. Bu nedenle Memlük devletindeki levirat evliliklerin siyasi amaçlarla yapılmış evlilikler olmadığını söylemek yanlış olmaz.

KAYNAKÇA

- Altın, K., & Kömürcü, E. (2021). Türk tarihinde görülen siyasi evliliklere bir örnek: Levirat. *Turkish Studies Social Sciences*, 16(6), 2157-2170. <https://doi.org/10.7827/TurkishStudies.52154>
- Arsal, S. M. (2002). Eski Türklerin hususi hukuku. İçinde H. C. Güzel, C. Çiçek & S. Koca (Ed.), *Türkler (Cilt III)*. Yeni Türkiye Yayınları.
- Atmaca, E. (2021). Müslüman kadının tarihi I, tarihte Müslüman kadın. İçinde F. B. Köse (Ed.), *Memlüklerde Müslüman kadın*. Ensar Yayıncılık.
- Avcı, M. (2014). *Türk hukuk tarihi dersleri*. Mimoza Yayınları.
- Avcıoğlu, D. (2006). *Türklerin tarihi (Cilt 1)*. Tekin Yayınevi.
- Aydın, M. A. (1989). *Aile (Cilt 2)*. Diyanet İslam Ansiklopedisi.
- Aydın, M. A. (2012). *Türk hukuk tarihi*. Beta Yayınları.
- Cin, H., & Akgündüz, A. (1985). *Türk hukuk tarihi (Cilt I)*. Selçuk Üniversitesi Yayınları.
- Cin, H., & Akyılmaz, G. (2011). *Türk hukuk tarihi*. Saynam Yayınları.
- Donuk, A. (1988). Eski Türk ailesi ve vasıfları. *Türk Yurdu*, IX(16), 133-159.
- Dursun, A. (2011). Dede Korkut hikâyelerinde halk hukuku. *Turkish Studies Literature and History of Turkish or Turkic*, 6(4), 107-122. <https://doi.org/10.7827/TurkishStudies.2799>
- Ekinci, A., & Yavuz, E. (2021). Bahri Memlüklerinde cariyelerin (iktidar üzerindeki) rolleri. *Ortaçağ Araştırmaları Dergisi*, 4(1), 39-53. <https://doi.org/10.48120/oad.794005>
- el-Makrîzî. (1997). *Kitâbu's-sülûk li ma'rifet düveli'l-mülûk (Cilt II/IV)*. Matba'atü li-Cennetü't-Te'lif ve't-Tercüme ve'n-Neşr.
- Erkul, A. (2002). Eski Türklerde evlenme gelenekleri. İçinde H. C. Güzel (Ed.), *Türkler (Cilt III)* (s. 58-66). Yeni Türkiye Yayınları.
- ez-Zâhirî. (1997). *Zübdet keşfü'l-memâlik ve beyânu't-turuk ve'l-mesâlik*. Beyrut.
- Gökalp, Z. (1976). *Türk medeniyeti tarihi*. Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Grousset, R. (1980). *Bozkır imparatorluğu*. Ötüken.
- Güler, A. (1992). *İlk yazılı Türkçe metinlerde aile ve unsurları, sosyo-kültürel değişim sürecinde Türk ailesi (Cilt 1)*. T. C. Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Yayını.
- Holt, P. M. (1999). *Haçlılar çağı 11. yüzyıldan 1517'ye Yakınoğu*. Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- İbn Kesir. (1999). *El bidâye ve'n-nihâye (Cilt 13)*. Çağrı Yayınları.

- İbni Tağrıberdî. (2013). *En-nücumu 'z-zahire*. Selenge Yayınları.
- İlgen, A. (2005). Bozkır göçebelerinde sosyo-ekonomik yapı. *Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi*, 0(49), 307-322.
- İnan, A. (1987). *Türk mitolojisinde ve halk edebiyatında kadın*. Makaleler ve incelemeler I. Türk Tarih Kurumu.
- Kafesoğlu, İ. (1993). *Türk milli kültürü*. Boğaziçi Yayınları.
- Kanat, C. (2007). Meml k devletinde eğlence kültürü. *Tarih İncelemeleri Dergisi*, 22(1), 53-62.
- Koca, S. (2022). Eski Türklerde sosyal ve ekonomik hayat. İçinde H. C. Güzel, C. iek & S. Koca (Ed.), *Türkler (Cilt III)*. Yeni Türkiye Yayınları.
- Kortantamer, S. (2011). Meml k toplumunda kadın. İçinde A. etin (Ed.), *Ortaçağda kadın*. Lotus Yayınevi.
- Kurtoğlu, Y. (2021). *Eski orta Asya Türk devletlerinde aile*. Türk Tarih Kurumu.
- Makdisi. (2019). *Mısır'daki İslam devletleri ve Türk Meml klerin faziletleri*. Yeditepe Yayınevi.
- Mandaloğlu, M. (2013). İslamiyet  ncesi Türklerde aile hukuku. *Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, (33), 133-159.
- Mutçalı, S. (1995). *Arapça-Türkçe sözlük*. Dağarcık Yayınevi.
-  gel, B. (1979). *Türk kültürünün gelişme ağları*. Köymen Yayınları.
-  g t, S. (2002). En-NİSA 24. Ayeti hangi konuyu düzenlemektedir: Mut'a nikahını mı yoksa normal nikahı mı? *Gazi  niversitesi Çorum İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2002(I), 49-72.
- Rapoport, Y. (2007). Women and gender in Mamluk society: An overview, *Mamluk Studies Review*, 11(2). <https://doi.org/10.6082/M1X34VM5>
- Sağlam, A. (2021). *En-nasır Muhammed devri Meml k Türk devleti*. Türk Tarih Kurumu.
- Taşağıl, A. (1995). *Göktürkler I*. Türk Tarih Kurumu.
- Tomar, C. (2006). *şecer dd r, Diyanet İslam ansiklopedisi*. TDV Yayınları.
-  ok, C., Mumcu, A., & Bozkurt, G. (2021). *Türk hukuk tarihi*. Turhan Kitabevi Yayınları.
- Yakut, E. (2002). Eski Türklerde hukuk, *Anadolu Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 1(3), 401-422.
- Yiğit, İ. (2008). *Meml kler 648-923/1250-1517*. Kayıhan Yayınları.
- Yiğit, F. A. (2014). *Meml k devleti'nde hareme dair bazı tespitler*. XVII. Türk Tarih Kongresi. Ankara.
- Yiğit, F. A. (2015a). Meml k tarihinde kadın şarkıcı ve müzisyenler. *Tarih İncelemeleri Dergisi*, 30(1), 45-62. <https://doi.org/10.18513/egetid.185915>
- Yiğit, F. A. (2015b). Meml klerde evlilik hazırlıkları, *Türkiyat Mecmuası*, 25(1), 331-351.
- Yiğit, F. A. (2016a). İktidar ve izdivaç: Meml k-Altın Orda-İlhanlı üçgeninde siyasi evlilikler. *Karadeniz Araştırmaları*, 13(49), 103-120. <https://doi.org/10.12787/KARAM1028>

- Yiğit, F. A. (2016b). Meml k sarayında tek eşlilik ve çok eşlilik üzerine bir inceleme. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 9(43), 556-564. <https://doi.org/10.17719/jisr.20164317631>
- Yüksel, M. Ő. (2010). Türk toplumunda levirat ve Timurlularda uygulanışı. *Turkish Studies*, 5(3), 2027-2058. <https://doi.org/10.7827/TurkishStudies.1607>
- Zengin, M. (2014). Meml k Türk sultanlığının Anadolu h kimiyet mücadelesi: Malatya'nın zaptı (28 Nisan 1315). *Tarih Araştırma Dergisi*, 55(33), 91-120. https://doi.org/10.1501/Tarar_0000000566
- Zengin, M. (2018). Melikü'l-Muzaffer Zeyneddin hacc  döneminde Meml kler. *Tarihin Peřinde -Uluslararası Tarih ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, (20), 367-383.